Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

‘Democratie gaat altijd voor’

Denkbeelden van Nederlandse jongeren over democratie en besluitvorming

Hessel Nieuwelink, Paul Dekker, Geert ten Dam en Femke Geijsel

ABSTRACT: Democracy Always Comes First. Dutch Adolescents’ Views on Democracy and Decision Making

Little is known about views on democracy of adolescents. In this article we describe results of our interview study with forty adolescents of fourteen years old on their views of democracy and decision making. The study focuses on the daily lives of adolescents and decision making within local contexts, such as the classroom. The adolescents’ views on decision making appear to correspond to the models of democracy as we know them, that is majoritarian democracy (the largest group), consensual democracy or deliberative democracy. However, only some of the adolescents have an explicit understanding of the concept of democracy and most have limited political knowledge. For these students, the experience or feeling of being part of a political democracy is still something ‘far away’ and not something of any relevance in their daily lives.
KEYWORDS: views on democracy, political socialization, models of democracy, adolescents

1. Inleiding

Er bestaan in binnen- en buitenland onder politici en opinieleiders twijfels over de democratische gezindheid van jongeren. Jongeren zouden bijvoorbeeld te weinig participeren in de samenleving en te veel op zichzelf gericht zijn. De burgerschapsopdracht van het onderwijs is dan ook mede gericht op het ontwikkelen van kennis van politieke instituties en op democratische vaardigheden en houdingen gericht op het politieke domein (Eurydice, 2005; 2012). Het is de vraag in hoeverre de democratische gezindheid van jongeren inderdaad te wensen overlaat. Onderzoek naar hun burgerschapscompetenties heeft zich voornamelijk gericht op het politieke domein, bijvoorbeeld op hun kennis van nationale en Europese politiek en de factoren die aan de ontwikkeling daarvan bijdragen. Voor veel jongeren ligt dit

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

ver van de eigen leefwereld. In dit artikel richten we ons daarom op de denkbeelden van jonge adolescenten over democratie en besluitvorming in hun dagelijkse leefomgeving. We beogen daarmee een beter zicht te krijgen op de democratische gezindheid van jongeren.

2. Theoretisch kader

Over 'democratie' wordt verschillend gedacht. Er is voortdurend discussie over wie wel en niet mag meepraten en meebeslissen, waarover gezamenlijk besloten hoort te worden en wat overgelaten moet worden aan deskundigen, de markt of wat tot de individuele vrijheid behoort. Politiek is bij uitstek het terrein waarop dergelijke vragen spelen.[1] Wat politieke democratie betreft, kunnen grofweg drie modellen worden onderscheiden: meerderheidsdemocratie, consensusdemocratie en deliberatieve democratie (bv. Dahl, 1956; Goodin, 2008; Held, 2006; Keane, 2009; Lijphart, 1999). Hendriks (2006) maakt, in iets andere termen, het volgende onderscheid.[2] In een meerderheidsdemocratie gaat het erom bestaande voorkeuren te combineren in concurrerende pakketten en daarvoor zoveel mogelijk steun te werven; de meerderheid beslist en "the winner takes all". Een consensusdemocratie is gericht op zo groot mogelijke overeenstemming door onderhandelingen en compromissen, waarbij rekening wordt gehouden met minderheidsvoorkeuren. In een deliberatieve democratie worden de bestaande voorkeuren zelf vloeiend: in de plaats van strijd en onderhandelingen treedt men in overleg, waarin men bereid is zich te laten overtuigen door argumenten en op zoek gaat naar de redelijkerwijs beste beslissing. Een belangrijke vraag in ons onderzoek is in welke mate dit onderscheid tussen meerderheidsbesluitvorming, compromisvorming en deliberatieve besluitvorming herkenbaar is in de denkbeelden van jongeren over democratie en democratische besluitvorming.

2.1 *Denkbeelden van jongeren over democratie*

Vooral in de Verenigde Staten is veel onderzoek gedaan naar kennis en houdingen van jongeren over politiek en democratie. Veel van dit soort onderzoek is gericht op oriëntaties van jongeren op het politieke systeem en de politieke instituties (Helwig, 1998). De eerste grootschalige studies zijn uitgevoerd in de jaren zestig. Die besteden vooral aandacht aan de integratie van kinderen en jongeren in het politieke systeem. De resultaten laten zien dat zij nog betrekkelijk weinig politieke kennis hebben. Politieke denkbeelden zijn voornamelijk op spontane gevoelens gebaseerd en veel kinderen en jongeren oordelen positief over het politieke systeem en de president (Easton & Dennis, 1969; Greenstein, 1965).

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

Er is veel kritiek gekomen op deze eerste studies. Allereerst zouden de positieve evaluaties sterk plaats- en tijdgebonden zijn, wat wordt bevestigd in onderzoek uit de jaren zeventig en tachtig (Sears, 1987). Recent onderzoek in de VS toont aan dat jongeren rond de eeuwwisseling aanzienlijk kritischer zijn ten opzichte van politieke leiders (Sapiro, 2004). Ten tweede werden vraagtekens geplaatst bij de mate waarin de houdingen van jongeren voorspellende waarde hebben voor hun politieke houdingen in latere levensfasen (Sears, 1987). Sigel (1990) wijst op de grote flexibiliteit en openheid bij het ontwikkelen van politieke en democratische houdingen die de adolescentie en de eerste jaren van volwassenheid kenmerken. Deze flexibiliteit geldt vooral voor zaken waarmee mensen op jongere leeftijd in beperkte mate geconfronteerd worden (Sears & Levy, 2003). Wanneer jongeren vaker te maken hebben met bepaalde zaken, lijken hun politieke houdingen daaromheen stabieler.

Ondanks de kritiek op de eerste studies naar denkbeelden van jongeren over democratie, bevestigt later onderzoek het beperkte niveau van hun politieke kennis (zie bv. Torney-Purta *et al.*, 2001). De huidige generaties Amerikaanse scholieren hebben niet alleen minder politieke kennis dan oudere generaties maar ook minder dan eerdere generaties scholieren. Dit ondanks het feit dat steeds meer jongeren langer en op een hoger niveau naar school gaan (Galston, 2001; Niemi, 2012). Jongeren hebben het gevoel dat politiek weinig betrekking heeft op hun eigen leven. Een studie onder Amerikaanse middelbare scholieren laat zien dat politiek door hen als nóg niet relevant ervaren wordt. Dit geldt met name voor jongeren die in hun sociale omgeving weinig politieke betrokkenheid ervaren (Gimpel, Celeste Lay & Schuknecht, 2003).

Relatief weinig studies naar de politieke socialisatie van jongeren richten zich expliciet op denkbeelden over democratie als zodanig, los van de politiek en haar instituties. Uit onderzoek onder Amerikaanse jongeren (twaalf tot zeventien jaar) blijkt dat bijna de helft van de respondenten geen omschrijving van democratie kan geven. Degenen die dat wel kunnen, leggen de nadruk op vrijheid en rechten, politieke gelijkheid of volkssoevereiniteit en representatief bestuur (Flanagan *et al.*, 2005). Een studie aan de hand van CIVED-data[3] naar democratische denkbeelden van jongeren toont aan dat veertienjarigen geen coherente beelden van democratie hebben. Hoewel zestienjarigen die in grotere mate hebben, zijn ook hun ideeën over democratie weinig coherent (Husfeldt & Nikolova, 2003).

Helwig (1998) heeft onderzoek gedaan naar de invulling die jongeren geven aan democratische besluitvorming. Canadese kinderen (zes tot elf jaar) prefereren democratische vormen van besluitvorming op statelijk niveau (representatieve democratie, directe democratie of consensusdemocratie) boven oligarchie of meritocratie. Maar terwijl kinderen van zes jaar de nadruk leggen op consensusvorming, hebben elfjarigen de voorkeur voor meerderheidsbesluiten. Als het om besluit-

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

vorming op school, thuis en met vrienden gaat, vinden jongeren uit alle leeftijdsgroepen echter consensusvorming het meest wenselijk. Alleen bij besluiten over het schoolcurriculum vindt een overgrote meerderheid van de oudere kinderen dat schoolautoriteiten daarover moeten beslissen, omdat zij in hun ogen de juiste competenties daarvoor bezitten (Helwig & Kim, 1999).

2.2 *Denkbeelden van Nederlandse jongeren over democratie*

Ook uit Nederlandse studies blijkt dat jongeren relatief weinig politieke kennis hebben. Ze zijn slecht op de hoogte van de inrichting van het staatsbestel en kunnen weinig met begrippen als 'links en rechts' en 'democratie' (Dekker, 1986; Dekker & Nuus 2007; Vis, 1995). Aalberts (2006) beschrijft dat de door hem geïnterviewde Nederlandse jongeren politiek veelal oninteressant, ingewikkeld en saai vinden. Op basis van onderzoek naar politieke houdingen van havo- en vwo-leerlingen in de laatste twee jaren van het voortgezet onderwijs concludeert Wittebrood (1995) dat de politieke interesse van deze jongeren weliswaar sterk uiteenloopt, maar dat de politieke interesse gedurende deze periode toeneemt en maatschappijleer als examenvak daaraan een bijdrage levert.

Aan de IEA-studie uit 2009 ('International Civic and Citizenship Education Study', gericht op veertienjarigen) namen ook Nederlandse jongeren deel (Schulz *et al.*, 2010).[4] Wat betreft kennis over onder andere politieke instituties en basiswaarden van democratie scoren Nederlandse jongeren relatief laag en zijn er aanzienlijke verschillen tussen jongeren, waarbij vooral lager gescoord wordt door jongeren in meer beroepsgerichte schooltypen (voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs). Maslowski en collega's (2010) laten zien dat verschillen tussen de Nederlandse jongeren onderling samenhangen met het opleidingsniveau van de leerling en met het cultureel kapitaal thuis. Het opleidingsniveau van de ouders speelt geen rol. De etnische achtergrond van de leerlingen speelt wel een rol: jongeren van wie de ouders uit het buitenland afkomstig zijn maar die zelf in Nederland zijn geboren, hebben gemiddeld beduidend minder kennis over burgerschap dan autochtone jongeren. Opvallenderwijs speelt de sekse van de leerling geen rol. Uit het Nederlandse Cohort Onderzoek Onderwijsloopbanen (COOL$^{5\text{-}18}$), waarin eveneens naar de burgerschapscompetenties van jongeren is gekeken, blijkt daarentegen dat meisjes een grotere burgerschapskennis hebben dan jongens, inclusief kennis van democratie (Geijsel *et al.*, 2012).

Samenvattend toont het onderzoek aan dat jongeren nog weinig van politiek en democratie afweten. Verreweg het meeste onderzoek naar denkbeelden van jongeren over democratie heeft echter betrekking op het politiek-statelijke domein. Voor het krijgen van meer inzicht in de betekenis die democratie voor jongeren heeft en de afwegingen die zij maken bij het nemen van besluiten, richten we ons in dit

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

artikel op hun dagelijkse leefwereld. Juist omdat jongeren weinig kennis hebben van en ervaring hebben met politiek, willen we de denkbeelden van jongeren over democratie vooral op het spoor komen aan de hand van de keuzes die zij maken bij besluitvorming in voor hen betekenisvolle en herkenbare contexten. We sluiten hiermee aan bij de huidige discussies over burgerschap, waarin veel aandacht is voor het sociale domein van burgerschap en de dagelijkse praktijken waarin jongeren burger zijn, zoals school, vrije tijd, sport en dergelijke (Biesta, Lawy & Kelly, 2009; Ten Dam *et al.*, 2011). Juist in de dagelijkse, lokale contexten komen jongeren in aanraking met verschillende (groeps)belangen, minderheden, machtsrelaties en andere aspecten die van invloed zijn op hun politieke houdingen (Helwig & Turiel, 2002; Sapiro, 2004).

3. Methode

In dit artikel staat de volgende onderzoeksvraag centraal: wat zijn de denkbeelden van jonge adolescenten over democratische besluitvorming en (politieke) democratie? Om deze vraag te beantwoorden zijn veertig adolescenten van veertien jaar geïnterviewd, afkomstig van twee uiteenlopende onderwijstypen, namelijk vmbo-b/k (de meest beroepsgerichte leerweg) en vwo (de meest cognitief gerichte leerweg). De interviews maken deel uit van een longitudinaal onderzoek waarbij jongeren tweemaal geïnterviewd worden (op veertienjarige en zestienjarige leeftijd). De scholen waarvan zij afkomstig zijn, zijn een gereformeerde school in Overijssel, een school met zowel stads- als plattelandskinderen in de provincie Utrecht, een gemengde school in Amsterdam en een voornamelijk 'witte' school in relatief landelijk gebied in Noord-Holland. Aan de docenten werd gevraagd leerlingen te selecteren die (naar hun waarneming) verschillen in de mate van hun maatschappelijke betrokkenheid en deelname aan klassendiscussies. Bij de uiteindelijke selectie is gestreefd naar een evenwichtige spreiding op basis van sekse, sociaal milieu, herkomst van de ouders en religiositeit. Twintig jongens en twintig meisjes, gelijkmatig verdeeld tussen vmbo- en vwo-scholen werden geïnterviewd, van wie dertien van allochtone afkomst.

Het (semigestructureerde) interview duurde ongeveer anderhalf uur. Na enkele algemene vragen over onder andere gezinssamenstelling en hobby's, werden twee casussen aan de jongeren voorgelegd. De eerste casus heeft betrekking op een situatie waarin een les wordt verplaatst naar een ander tijdstip. Aan de geïnterviewden werd gevraagd hoe zij een situatie zouden oplossen waarin leerlingen het niet met elkaar eens zijn. Bij de tweede casus is met de geïnterviewden gesproken over groepen die zij verwerpelijk vinden (zij konden groe-

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

pen uit een lijst aanwijzen) en is besproken of zij vinden dat een meerderheid van een dergelijke groep vrijheidsrechten van anderen zou kunnen afschaffen. Na het behandelen van deze casussen is door de interviewer het begrip 'democratie' te berde gebracht en werd aan de jongeren gevraagd wat zij onder democratie verstaan. Tot slot zijn enkele stellingen over politiek en besluitvorming met de jongeren besproken, zoals 'politici vinden het niet belangrijk wat mensen zoals ik en mijn familie vinden' en 'politici zijn vooral met hun eigen belang bezig'.

De interviewopnamen zijn getranscribeerd en met behulp van Atlas.ti gecodeerd. De analyse was gericht op het vergelijken van de uitspraken van de geïnterviewden met de drie democratiemodellen (meerderheidsdemocratie, consensusdemocratie, deliberatieve democratie). Wanneer een geïnterviewde in zijn of haar uitspraken telkens keuzen heeft gemaakt die passen binnen een specifiek model, is het interview gelabeld met dat model. Wanneer een geïnterviewde verschillende opties noemt die niet consequent binnen een model passen, is uitgegaan van datgene wat de geïnterviewde zelf als het belangrijkste benadrukt. Denkbeelden van de jongeren zijn ingedeeld bij 'meerderheidsbesluitvorming' indien zij vinden dat de meerderheid beslist, bij 'compromisvorming' als zij willen onderhandelen om overeenstemming te bereiken en daarbij uitgaan van redelijk vaststaande standpunten en bij 'deliberatieve besluitvorming' wanneer zij op basis van een dialoog overeenstemming willen bereiken waarbij alle betrokkenen van standpunt kunnen veranderen en waarbij gezamenlijk bekeken wordt welk besluit het meest wenselijk is. Daar uit eerder onderzoek (Geijsel *et al.*, 2012) is gebleken dat sekse en het opleidingsniveau van de leerling ('cognitive ability') een verklaring bieden voor verschillen tussen jongeren in democratische competenties, zijn in de analyse tevens deze achtergrondkenmerken betrokken.

De uitspraken van de geïnterviewden zijn gecodeerd op basis van een schema, bestaande uit de volgende vijf hoofdcategorieën: 'besluitvorming' (subcategorieën 'meerderheidsbesluitvorming', 'deliberatie', 'compromisvorming'), 'discussie' (o.a. 'standpunt formuleren', 'anderen begrijpen'), 'omgang met vrijheidsrechten', 'betekenis van democratie' en 'perceptie van politiek'. Het ontwikkelde coderingsschema is bijgesteld na een analyse van de eerste acht interviews. De codering en analyse van de interviews is verricht door de eerste auteur en gecontroleerd door de andere drie auteurs. Interpretaties en conclusies zijn gebaseerd op overeenstemming (Smaling, 1992). In de analyse is zowel aandacht besteed aan de verschillende uitspraken van één respondent (een verticale analyse) als aan een vergelijking van de uitspraken van meerdere respondenten (horizontale analyse).

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

4. Resultaten

4.1 *Drie democratiemodellen*

De denkbeelden over democratie van de grootste groep geïnterviewde jongeren (26) passen bij het model van de meerderheidsdemocratie.[5] Bij een substantieel kleinere groep treden denkbeelden van compromisvorming (9) of deliberatieve besluitvorming (5) op de voorgrond. Het kan natuurlijk toeval zijn, maar in de laatste categorie zitten alleen meisjes terwijl meer jongens (6 van de 9) compromisvorming benadrukken. De laatste benadering wordt tevens meer geprefereerd door de geïnterviewde vmbo'ers (6 van de 9), deliberatie meer door de vwo'ers (4 van de 5).

Enkele jongeren (5) hebben moeite om uit te stijgen boven het eigenbelang en om het perspectief van de groep in hun overwegingen te betrekken. Wanneer hun gevraagd wordt op welke manier een besluit genomen moet worden, geven zij aan dat dit van hun positie afhangt. Eén meisje doet dat vrij consequent: "Dat ligt dus aan [wat ik wil], ik ben meer gericht op mezelf. Wat mij het beste uitkomt". Niettemin vindt zij dat als zij haar zin niet kan krijgen, meerderheidsbesluiten het meest wenselijk zijn. Andere jongeren vinden op enig moment dat de leraar het besluit moet nemen, omdat deze een expert of een verstandige buitenstaander is. Weer andere jongeren vinden het trekken van lootjes een eerlijke besluitvormingsmethode "omdat je niet weet wat daaruit komt". Zij noemen deze methode in een situatie waarin de belangen van de betrokkenen niet erg groot zijn. In tweede instantie, na doorvragen, komen ook deze jongeren met denkbeelden over democratie die passen binnen een van de drie democratiemodellen.

4.1.1 *Meerderheidsbesluitvorming*

Een meisje (vwo) legt op een heldere manier uit hoe zij vindt dat meerderheidsbesluiten genomen moeten worden: "Ik zou willen weten of zij goede argumenten hebben en dan zou ik mijn standpunt vertellen. [...] Dan zou ik gewoon 'meeste stemmen gelden' doen en dan hebben die leerlingen gewoon pech, de volgende keer hebben zij misschien geluk". Bij het nemen van een besluit is het voor haar belangrijk dat iedereen kan uitleggen wat hij of zij vindt, waarna er gestemd moet worden.

Bij de jongeren die vinden dat de meerderheid moet beslissen, kunnen we twee groepen onderscheiden: jongeren die in een lokale situatie uitsluitend de nadruk leggen op meerderheidsbesluitvorming (13) en jongeren die bij besluitvorming tevens aandacht vragen voor minderheidsbelangen (13). Er zijn in dit opzicht geen noemenswaardige verschillen tussen jongens en meisjes of tussen jongeren met een verschillend opleidingsniveau. De eerste groep jongeren die meerderheidsbesluitvorming

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

prefereren, ziet daarbij geen nadrukkelijke rol voor minderheden. Deze jongeren vinden meerderheidsbesluiten niet alleen *eerlijker*, het is ook een manier om vast te stellen wie er *gelijk* heeft. Wat de meerderheid vindt, is vaak het juiste besluit. Een jongen (vwo) formuleert dat als volgt (sprekend over landelijke politiek): "Je moet het natuurlijk ook zo zien: als de meeste mensen er op stemmen, dan zal het wel goed zijn".

We hebben de jongeren ook de vraag voorgelegd of een meerderheid (van vijfenvijftig procent) fundamentalistische gelovigen of atheïsten haar wil mag opleggen aan de rest van de samenleving.[6] Een aantal jongeren (5 van de 13) die in lokale situaties altijd voorrang geven aan meerderheidsbesluiten, meent dat dit ook nu opgaat. Een meisje dat vwo volgt, zegt daarover: "Het is heel onterecht vind ik, maar ja dat mogen ze doen. Het is een meerderheid. [...] Je kunt niet zeggen dat in dit geval democratie niet opgaat. Democratie gaat altijd voor". Zij stelt dat bij besluitvorming en democratie (een relatie die zij uit zichzelf legt) het *altijd* het beste is als de meerderheid besluit wat zij wenselijk vindt, ook al gaat het om een krappe meerderheid. Minderheidsrechten spelen voor deze jongeren een ondergeschikte rol in hun ideeën over besluitvorming.

Alle andere jongeren die meerderheidsbesluitvorming in lokale situaties benadrukken, menen daarentegen dat over religieuze vrijheidsrechten niet bij meerderheid besloten moet worden. Zij zien een groot verschil tussen de context en het onderwerp van besluitvorming. Een meisje (vmbo) zegt: "Dit is dus weer iets anders dan school, met samenleving en dan kan dat niet". Hoewel meerderheidsbesluiten zonder uitzondering genomen kunnen worden in de context van het klaslokaal, geldt dit niet voor besluitvorming die raakt aan vrijheidsrechten.

Een tweede groep jongeren (13 van de 26) die de nadruk legt op meerderheidsbesluitvorming, meent dat het belangrijk is om aandacht te hebben voor de rol van minderheden, zeker wanneer er sprake is van een grotere minderheid of belangrijke bezwaren van minderheden. Als er sprake is van een substantiële minderheid (één derde of bijna de helft van de betrokkenen) kunnen meerderheidsbesluiten 'niet zomaar' genomen worden. Een meisje (vwo) vertelt daarover: "Nou, dan is er nog steeds een meerderheid, ik kies niet zo snel voor de minderheid. Maar dan wordt er waarschijnlijk wel meer geluisterd naar hen. [...] Ik denk dat je dan heel erg gaat discussiëren. En misschien is er dan toch nog iemand die overstapt of zo". Naarmate de minderheid groter is, wordt overleg belangrijker gevonden. Enkele jongeren (3 van de 13) menen dat de meerderheid geen besluit moet nemen wanneer er sprake is van een minimale meerderheid in de klascontext. Een jongen (vmbo) vindt dat, als er "maar één verschil in zit", een meerderheidsbesluit niet moet plaatsvinden; te veel mensen ondervinden daarvan dan nadeel.

Sommige jongeren vinden dat de redenen die aangedragen worden door minderheden van belang zijn bij de besluitvorming. Wanneer een minderheid zwaarwegende argumenten heeft, moet er uitgebreider overleg plaatsvinden en moeten argumenten

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

serieus overwogen worden. Een meisje (vwo) denkt dat, indien er sprake is van zwaarwegende argumenten, de meerderheid ook wel zal instemmen met de wens van de minderheid: "Hun reden is goed [...] dus dan is het gewoon eerlijk om het niet te doen. [...] Ik denk dat [de meerderheid] daar in mee zou gaan". Zij kan zich niet voorstellen dat de minderheid geen gelijk krijgt en denkt dat er in zo'n geval niet meer gestemd hoeft te worden, omdat de meeste mensen toch met de minderheid mee zullen gaan.

Vrijwel alle jongeren (23 van de 26) die de wenselijkheid van meerderheidsbesluiten benadrukken, vinden dat bij besluitvorming een enigszins beperkt debat volstaat. Het is voor hen vooral belangrijk om de standpunten van anderen te kennen. Een meisje (vmbo) formuleert dat als volgt: "Als je niets van die andere groep weet, dan weet je het ook niet of je er wel of niet mee eens bent". Sommigen (10 van de 26) vinden het belangrijk om anderen te overtuigen, zoals een meisje (vmbo) zegt: "Iedereen heeft zijn eigen mening en iedereen vindt dat zijn eigen mening telt". Een aantal jongeren (9 van de 26), ten slotte, vindt het belangrijk om te proberen het eens te worden, ook al achten zij de slaagkans daarvan niet waarschijnlijk. Discussie is vooral een middel om te kunnen concurreren om de meeste stemmen.

4.1.2 *Compromisvorming*

De jongeren (9) die het ideaal van het zoeken naar consensus en het sluiten van compromissen nastreven, vinden het belangrijk dat iedereen zijn standpunt moet kunnen formuleren, waarna geprobeerd moet worden om het eens te worden over een besluit. De belangen van alle betrokkenen moeten zoveel mogelijk worden meegenomen. Een meisje (vwo) verwoordt dit als volgt: "Iedereen geeft zijn eigen mening en daarna moeten ze het eens [worden] met elkaar. Niet dat er ineens één ding wordt besloten en dat die anderen maar gewoon moeten doen wat het besluit is". 'Eerlijk' is hier niet dat de meerderheid zijn zin krijgt, maar het zoeken naar een oplossing waarbij de belangen van alle betrokkenen zoveel mogelijk worden meegenomen.

Deze jongeren zijn zich ervan bewust dat het vinden van overeenstemming niet altijd gemakkelijk is en bovendien tijdrovend kan zijn. Maar wanneer de betrokkenen belangrijke argumenten hebben, is het noodzakelijk om het eens te worden. Zoals een meisje (vmbo) zegt, is stemmen dan geen goed middel: "Ik vind het eigenlijk niet. Dan gaan ze tegen elkaar strijden. Ze moeten juist met elkaar overleggen zodat daar het beste uitkomt en dan samen iets afspreken". Partijen moeten in zo'n geval proberen er samen uit te komen. Wanneer dat niet lukt en de minderheid belangrijke redenen heeft voor haar verzet, moet zij toch haar zin krijgen "omdat het [standpunt van de meerderheid] ten koste gaat van iemand anders", vindt een vmbo-leerling. De reden die mensen hebben, is dan belangrijker dan het

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

aantal mensen dat ergens voor of tegen is. Wie bepaalt of een reden belangrijk genoeg is, vinden de jongeren echter moeilijk om aan te geven.

Alleen wanneer er een besluit genomen moet worden over een relatief onbelangrijk onderwerp en er sprake is van een overgrote meerderheid, is volgens deze jongeren een meerderheidsbesluit gerechtvaardigd. Een jongen (vmbo) zegt: "Dan gaan we er eerst over praten en als we er niet uit komen gewoon stemmen". Maar indien er over datzelfde onderwerp besloten wordt en er sprake is van een grotere minderheid, "dan moet je dus gewoon met alle leerlingen samen overleggen wat ze willen doen". Ook voor deze jongeren speelt het aantal mensen dat voor of tegen een besluit is dus een belangrijke rol in de afweging die zij maken. Maar wanneer het om belangrijke redenen gaat of om een grote minderheid, volstaat het nemen van een meerderheidsbesluit niet en is compromisvorming noodzakelijk. Dit geldt in het bijzonder als het gaat over religieuze vrijheden: een meerderheid kan daar niet over besluiten. Mensen horen vrij te zijn om te kunnen bepalen of en wat zij geloven.

4.1.3 *Deliberatieve besluitvorming*

Voor de meisjes (5) die deliberatie benadrukken, gaat het bij besluitvorming primair over de argumenten voor een bepaalde keuze. In principe geeft het aantal mensen dat het ergens mee eens is alleen de doorslag als het een grote meerderheid betreft en het over relatief onbelangrijke onderwerpen gaat. In alle andere gevallen moet het gaan om de argumentatie van te nemen besluiten en moeten mensen gezamenlijk overleggen om te bekijken wat het beste besluit is. Een meisje (vwo), vertelt: "Als je met meer bent, hoef je niet altijd gelijk te hebben. [Het gaat om] de beste argumenten. [...] Ik zou dan proberen hen over te halen".

Een uitgebreide discussie bij het nemen van een besluit wordt essentieel gevonden. Iedereen moet de ruimte hebben om zijn standpunt te formuleren en anderen te overtuigen van de juistheid van een argumentatie. Een meisje (vwo) zegt: "De een vindt dat hij gelijk heeft. Maar ik vind dat hij dan niet gelijk heeft. Ik kan dan niet bepalen wat goed en slecht is maar het is wel mijn mening. [Je besluit door] hen proberen te overtuigen". Bij zo'n discussie is het belangrijk open te staan voor de standpunten van anderen. Een andere vwo-leerlinge legt uit: "Ik vind dat je ook overgehaald kan worden. Je moet gewoon luisteren: 'waarom vind je dat dan?' 'Vind ik dit wel goed?' 'Weegt het wel op tegen het andere?' Misschien is het wel veel beter en misschien niet. Je kunt dan gewoon daarna toch anders denken". Door op een dergelijke manier te discussiëren, achten deze meisjes het mogelijk te achterhalen wat het beste besluit is. Je kunt samen vaststellen "of het echt helemaal niet belangrijk of echt wel belangrijk is. Dan kan je het natuurlijk wel bepalen. En dat zijn anderen het er ook mee eens" (meisje, vwo).

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

Als er tussen de betrokkenen geen overeenstemming ontstaat over het te nemen besluit, vinden deze meisjes het lastig om vast te stellen op welke gronden bepaald kan worden wat het beste besluit is: "daar zijn niet echt goede regels voor". Twee van de vijf meisjes menen dat de meerderheid dat moet doen. Een van hen meent dat met name de minderheid anderen moet overtuigen van het beste besluit: "En als ze dat gedaan hebben en ze hebben [anderen] niet overtuigd, dan hebben ze pech. Dan is het wel weer de meeste stemmen gelden". De andere drie zijn het daar niet mee eens en vinden, zeker als het om belangrijke zaken gaat, dat er op andere manieren besloten moet worden. Eén meisje meent dat het niet eerlijk is als de meerderheid in een dergelijke situatie bepaalt wat er moet gebeuren. Bij belangrijke zaken moet niet gestemd worden: "Je weet dan sowieso al dat die anderen dan met meer zijn. [...] En als het nou heel belangrijk voor die drie leerlingen is, dan vind ik dat ook wel weer lullig". Deze drie leerlingen zouden het besluit moeten kunnen blokkeren.

Een meisje (vmbo) meent dat rationele overwegingen altijd doorslaggevend moeten zijn bij besluitvorming. Zij geeft twee manieren om tot een besluit te komen. Eerst meent zij dat: "de slimste kinderen met goede argumenten kunnen komen" om vervolgens samen te kijken wat de doorslag zou moeten geven. Als dat niet lukt, gelooft zij dat mensen los van hun eigen positie kunnen bepalen wat de beste argumenten zijn, zolang zij maar niet weten wie die argumenten heeft aangedragen: "Je kunt het allemaal anoniem opschrijven en dan met elkaar een besluit erover nemen daarna. Om dan tot één oplossing te komen". Zij denkt dat wanneer de argumenten geanonimiseerd worden, het beter mogelijk is om te bekijken wat de *beste* argumenten zijn, zodat een besluit genomen kan worden dat daar recht aan doet.

Ook het vijfde meisje dat deliberatieve besluitvorming nastreeft, benadrukt rationaliteit en objectiviteit. Een persoon die niet betrokken is bij de besluitvorming zou het besluit kunnen nemen indien er geen overeenstemming is ontstaan. "Maar als het een groep leeftijdsgenoten is, dan is dat lastig". In zo'n situatie zullen jongeren zelf objectief moeten zijn: "Dan moeten ze dat maar gewoon zijn, dat is wel belangrijk". Op objectieve gronden moet volgens haar bepaald worden wat het beste besluit is en mensen moeten maar 'gewoon' hun best doen om objectief te zijn. Ze realiseert zich dat dit problematisch is, maar wel noodzakelijk in een complexe situatie waarbij er geen overeenstemming is en de belangen groot zijn.

4.2 *Analogie tussen democratie in de eigen leefomgeving en politieke democratie*

De geïnterviewde jongeren kunnen helder uitleggen welk type besluitvorming zij wenselijk achten voor situaties in de eigen leefomgeving (de klassensituatie). Voor

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

het politieke domein ligt dat anders. Een aanzienlijk gedeelte van de jongeren (24) heeft geen voorstelling van de politiek. "Dan moet hoe heet-ie nou... ik ben vergeten hoe hij heet. [interviewer: 'Rutte?'] Ja, Rutte, ik denk dat hij dan moet beslissen. Gewoon met zijn eigen partij, het CDA" (meisje, vmbo). Omdat deze jongeren een voorstelling missen van actoren, instituties en gebruiken binnen de politiek, kunnen zij geen nadere, eigen invulling geven aan rechtvaardige besluitvorming in de politiek.

Een aantal jongeren (16) is wel in staat denkbeelden te formuleren over de manier waarop besluiten binnen de politieke democratie genomen zouden moeten worden. Voor sommige jongeren (12 van de 16) gelden de principes die binnen de klascontext spelen ook binnen de politieke democratie. Zij menen dat op beide niveaus bijvoorbeeld met meerderheid of via deliberatie besloten moet worden. Andere jongeren (4 van de 16) menen echter dat er aanzienlijke verschillen zijn tussen beide situaties. Sommige jongeren stellen dat je bij politieke democratie meer rekening moet houden met verschillende belanghebbenden. In de politiek is het zoeken naar compromissen belangrijk, terwijl dat in de klascontext minder het geval is: "In de klas is het niet zo belangrijk en dan kan het zo snel mogelijk, maar als het echt superbelangrijk is, zoals in de politiek dan moet het lang duren, zodat iedereen het eens is" (jongen, vwo). Maar er is ook een meisje (vwo) dat meent dat juist in de politiek de meerderheid moet besluiten. In lokale situaties vindt zij dat de minderheid haar zin zou moeten kunnen krijgen: "[In de klas] zou ik die drie jongeren hun zin geven. [...] Maar ik wil wel inbrengen dat als dit in de regering gebeurt met grote zaken dat het dan natuurlijk absoluut niet zo gaat. Dat drie politici dan echt niet hun zin krijgen, [...] dan zou ik wel naar de meerderheid kijken". Juist bij grotere zaken zou de rol van de minderheid beperkter moeten zijn dan in de lokale context, aldus de geïnterviewde.

Kortom, voor sommige jongeren is er een relatie tussen besluitvorming binnen de eigen leefomgeving en binnen de politieke democratie. Voor andere gaat de analogie tussen beide domeinen niet zomaar op. Deze laatste groep verschilt van mening over het antwoord op de vraag of er binnen politieke democratie meer of minder aandacht moet zijn voor argumentaties, belangen van betrokkenen en meerderheidsbesluiten. Hoewel de argumentaties van jongeren met betrekking tot democratische besluitvorming in de eigen leefomgeving veel laten zien van hun overwegingen, kunnen ze dus niet één op één vertaald worden naar overwegingen rond politieke besluitvorming.

4.3 *Denkbeelden over politiek en democratie*

Om een beeld te krijgen van de perceptie van deze jongeren van politiek, zijn stellingen aan hen voorgelegd (zie Methode). Uit de antwoorden blijkt dat vrijwel alle

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

geïnterviewde jongeren een beperkte kennis hebben van de politiek; zowel wat betreft actoren, instituties als hedendaagse politieke kwesties. Elf jongeren geven aan de stellingen überhaupt niet te kunnen beantwoorden. De anderen (29) kunnen dat wel, waarbij de grootste groep (23) weliswaar positief is over de politiek maar niet in staat is concrete voorbeelden te geven om hun beeld te onderbouwen.

Op een enkeling na denken deze jongeren (25 van de 29) dat politici naar mensen zoals zij en hun familie zullen luisteren, maar dat zij uitsluitend namens meerdere mensen spreken. Een meisje (vmbo) legt uit: "Ik denk niet per se [dat politici luisteren naar] wat ík vind, maar wel wat het vólk vindt. Ze kunnen natuurlijk niet voor elk persoon apart nagaan wat zij vinden". Een ander meisje (vmbo) geeft aan dat politici wel luisteren, want: "meestal moeten wij stemmen, dus dan luisteren ze wel naar wat je van ze vindt". Een viertal is echter kritischer. Zij denken dat politici vooral zullen luisteren naar 'de rijken' en autochtonen. Een meisje (vmbo) vertelt daarover: "Maar we zijn allochtonen dus ik denk niet [dat naar mij geluisterd wordt]. [...] Omdat het voor de meeste mensen niet uitmaakt hoe het met allochtonen gaat". Deze jongeren, zowel allochtonen als autochtonen, menen dat in ieder geval een deel van de politiek niet bezig is met het welbevinden van allochtonen. Zonder concrete voorbeelden te noemen, verwijzen zij naar PVV-leider Wilders om hun stellingname te onderbouwen.

De jongeren die positief staan tegenover de politiek menen dat politici zich vooral inzetten voor het algemeen belang. Zij kunnen daar echter amper voorbeelden van geven. Een jongen (vmbo) zegt: "Ze zijn vooral bezig om van Nederland een goed georganiseerd land te maken". Het lijkt erop dat deze jongeren de manier waarop zij denken dat het hoort te gaan, bij gebrek aan kennis, projecteren op de feitelijke situatie. Een meisje zegt: "Ik vind dat zij wel wat voor Nederland doen, hoor. Daar zijn ze ook voor". Hun positieve oordeel is daarmee vooral gebaseerd op de veronderstelde werking van het politieke systeem. Een aantal jongeren (6 van de 29) meent echter dat politici zich helemaal niet bezighouden met wat er echt in Nederland gebeurt. Een meisje (vmbo) vertelt: "Nou dat vind ik wel, ze hebben de hele tijd van die Kamerbijeenkomsten. Dan hebben ze het alleen maar over die nationaliteiten en dan denk ik doe er dan echt iets aan. [...] Ze hebben allemaal dure spullen en zo en [zijn daar] alleen maar om te praten. En een beetje in de paparazzi staan. Ze zijn alleen maar met zichzelf bezig maar wij zitten hier ook nog". Ook de jongeren die kritisch zijn over het functioneren van de politiek spreken uitsluitend in algemene beelden over 'de politiek' en kunnen vrijwel geen concrete voorbeelden geven. Het is dan ook de vraag in hoeverre jongeren hun positieve of meer kritische evaluatie van politici behouden wanneer zij meer ervaring opdoen met politieke praktijken.

In het interview werd aan de jongeren ook de vraag voorgelegd wat democratie voor hen betekent. Een aantal jongeren (11 van de 40) heeft geen (relevant) beeld bij democratie. Dat zijn vooral meisjes (9) en vrijwel evenveel vmbo'ers als

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

vwo'ers. Een aantal van hen geeft aan niet te weten wat er met democratie bedoeld wordt: "Dat is een van de weinige dingen waar ik geen beeld bij heb" (meisje, vwo). Anderen geven wel een uitleg maar deze heeft weinig met democratie te maken: "Dat niet iedereen gelijk is. […] Ik vind het boos klinken op de een of andere manier. Net als discriminatie" (meisje, vmbo).

De grootste groep jongeren die een omschrijving kunnen geven van democratie (20 van de 29) is positief over democratie. Zij vinden het belangrijk dat mensen hun mening kunnen geven en invloed hebben op het landsbestuur. Autoritair leiderschap, aristocratie of meritocratie zijn voor deze jongeren geen wenkend alternatief. Een aantal jongeren heeft echter minder positieve beelden bij democratie. Een meisje (vmbo) legt uit: "Soms is het negatief. Omdat heel veel meningen van anderen verschillend zijn". In haar perspectief kan dat tot ruzie leiden en dat is volgens haar erg onwenselijk, hoewel iedereen wel gewoon een mening moet kunnen uiten. Een jongen (vwo) vindt een andere bestuursvorm wenselijker: "Ik zou zelf voor een theocratie gaan. Omdat ik zelf ook christelijk ben en je het dan uit 'Gods wil' doet. En ik vind dat democratie ook wel goede punten heeft. Je hebt zelf invloed, je beslist samen". In zijn ogen zijn theocratie en democratie overigens niet per definitie conflicterend. Hij zou wel voor theocratie kiezen, maar vindt dat "de meerderheid sowieso wel altijd [beslist]". Het is de vraag of zijn steun voor democratie blijft bestaan als hij inziet dat er fundamentele verschillen bestaan tussen beide bestuursvormen.

Bij een gedeelte van de jongeren is er sprake van overeenstemming tussen de manier waarop zij besluitvorming benaderen en de manier waarop zij democratie omschrijven. De jongeren die bij de casus over het verplaatsen van een les de nadruk leggen op het nemen van meerderheidsbesluiten, geven op een enkeling na aan dat het bij democratie om meerderheidsbesluiten en/of verkiezingen gaat. Een vwo-leerling legt uit: "Bij democratie denk ik aan het proces waarbij mensen gewoon eerlijk kunnen stemmen en dat in de meeste of alle gevallen, de meerderheid wint". Een vijftal geeft tevens aan dat het bij democratie ook om vrijheid van meningsuiting gaat. Het ligt in de lijn der verwachting dat jongeren die het belang van 'gaan stemmen' benadrukken dat ook doen als gevraagd wordt naar democratie.

In dit licht is het opvallend dat de meisjes die deliberatie vooropstellen bij besluiten in de klascontext, in hun omschrijving van democratie naast vrijheid van meningsuiting allemaal de nadruk leggen op meerderheidsbesluiten. Een meisje (vwo) zegt over de betekenis van democratie: "Dat niet één iemand de baas is. […] Dat je mag stemmen en vrijheid van meningsuiting, dat je mag zeggen wat je wilt". Een vergelijkbare omschrijving wordt gegeven door de meisjes die niet willen dat de meerderheid beslist bij situaties waarin overeenstemming door middel van deliberatie moeilijk is.

Van de jongeren die bij besluiten de nadruk leggen op consensusvorming, omschrijven 'slechts' drie jongeren democratie in dezelfde termen. Een jongen (vwo)

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

zegt over democratie: "Dat mensen het met elkaar eens kunnen worden, dat ze gewoon uitpraten over wat beste oplossing is". De anderen leggen de nadruk op de vrijheid van meningsuiting en het houden van verkiezingen. Een van hen zegt: "Dat iedereen zijn mening heeft en die mag geven. [...] Dat iedereen mag kiezen wie er aan de macht komt en dat je mee mag bepalen wat er in dit land gebeurt". Hoewel verkiezingen als een centraal element van consensusdemocratie beschouwd kunnen worden, is het opvallend dat niet meer jongeren de nadruk leggen op het bereiken van overstemming.

Een groep jongeren lijkt geen relatie te leggen tussen wat zij wenselijk vinden bij besluitvorming in hun nabije leefomgeving en het begrip democratie. Democratie is voor hen vooral een abstract begrip. Daarbij komt dat, op een enkele omschrijving na, de betekenis die jongeren van democratie geven nauwelijks gelaagd is. Zij kunnen niet veel meer vertellen dan dat democratie betrekking heeft op meningsuiting of verkiezingen. Dat doorgaans bij besluitvorming bepaalde procedures gelden, dat er sprake is van een representatief systeem en getracht wordt rekening te houden met minderheden, zijn geen zaken die deze jongeren onder woorden brengen.

5. Conclusie en discussie

De onderzoeksvraag in dit artikel is: Wat zijn de denkbeelden van jonge adolescenten over democratische besluitvorming en (politieke) democratie? De resultaten laten zien dat vrijwel alle geïnterviewde jongeren bereid zijn om het perspectief van de groep als uitgangspunt te nemen bij besluiten die in hun dagelijkse leefomgeving worden genomen. In hun denkbeelden over besluitvorming zijn verschillende democratiemodellen te herkennen. De meeste jongeren vinden dat besluiten bij meerderheid van stemmen genomen moeten worden en leggen daarbinnen verschillende accenten, variërend van "de meeste stemmen gelden" tot "ook de minderheid moet worden gehoord en hun belangen moeten worden gewogen". Anderen benadrukken het belang van compromissen sluiten en consensus of deliberatie. Wij vinden meer steun voor meerderheidsbesluitvorming dan Helwig en Kim (1999), die de conclusie trekken dat kinderen in een klascontext overwegend kiezen voor consensusvorming. In hoeverre de samenstelling van de onderzoeksgroep, het tijdsgewricht of de culturele context waarin het onderzoek heeft plaatsgevonden de verschillen in resultaten kunnen verklaren, moet vervolgonderzoek uitwijzen.

Onze resultaten komen verder overeen met resultaten van eerdere studies (bv. Flanagan *et al.*, 2005; Niemi, 2012). Net als in andere studies hebben deze jongeren niet alleen weinig politieke kennis, ze hebben ook beperkt nagedacht over het concept 'democratie'. Een deel van de jongeren kan geen omschrijving van democratie geven. De jongeren die daartoe wel in staat zijn, geven vooral een om-

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

schrijving in termen van meerderheidsbesluiten, verkiezingen of vrijheid van meningsuiting. Dat democratie aandacht impliceert voor de positie van minderheden is opvallend afwezig. Er is nog weinig gevoel dat het bij democratie gaat om spanningen, bijvoorbeeld tussen minderheid-meerderheid en stemmen-argumenteren. We hebben echter laten zien dat het niet noodzakelijk is om kennis te hebben van politiek en democratie om in concrete gevallen democratische afwegingen te kunnen maken. Ook zonder een expliciet begrip van de beginselen van democratie kunnen jongeren democratische keuzes maken in situaties die voor hen betekenisvol zijn. Om dat te kunnen ontdekken, moeten dergelijke situaties wel met jongeren besproken worden. Onderzoek naar denkbeelden van jongeren dat uitsluitend gericht is op politieke democratie, kan slechts een zeer beperkt zicht bieden op de manieren waarop jongeren denken over achterliggende waardepatronen van democratie en kan een vertekend beeld geven van de democratische gezindheid van jongeren. Voor de meeste jongeren staat 'de politiek' ver van hun leefwereld af. Om de visie van jongeren op democratie te achterhalen, is het van belang in onderzoek de dagelijkse leefwereld van jongeren te betrekken.

In de interviews zijn we een aantal verschillen tussen jongeren onderling op het spoor gekomen. Jongens en vmbo'ers geven vaker de voorkeur aan het sluiten van compromissen en het zoeken naar consensus. Deliberatieve besluitvorming wordt alleen door meisjes en – binnen deze groep – vooral door vwo'ers benadrukt. Grootschaliger (kwantitatief) onderzoek naar denkbeelden over democratische besluitvorming onder een representatieve groep jongeren is nodig om te kunnen bepalen of deze verschillen zich ook in andere groepen voordoen. De oververtegenwoordiging van meisjes bij deliberatieve besluitvorming interpreteren we vooralsnog uit hun grotere gerichtheid op anderen en hun grotere inlevingsvermogen in anderen (zie bv. Rose & Rudolph, 2006). Voor de door onze getalsverhoudingen gesuggereerde grotere voorkeur van vwo'ers voor deliberatie zijn verschillende verklaringen mogelijk. Allereerst zijn vwo-leerlingen vaker afkomstig uit hogere sociaaleconomische milieus dan vmbo-leerlingen. Verschillende studies tonen aan dat zij daardoor meer in aanraking komen met situaties waarbij gelijkwaardige onderhandeling en kritische reflectie een belangrijke rol spelen (Swaan, 1982; Elchardus, 2012). Naast de thuissituatie speelt naar alle waarschijnlijkheid de school een rol. In de hogere schooltypen wordt door de leraren meer nadruk gelegd op leren kritisch te reflecteren, terwijl in de lagere schooltypen sociale aanpassing meer op de voorgrond staat (Dam & Volman, 2003; Leenders, Veugelers & De Kat, 2008).

In de denkbeelden van jongeren zijn ook niet-democratische elementen zichtbaar. Waar onderzoek onder volwassenen (bv. Almond & Verba, 1963; Dekker *et al.*, 2009) erop wijst dat mensen met een lager opleidingsniveau dergelijke denkbeelden in grotere mate hebben, vinden wij dat onderscheid niet. Een aantal jongeren vindt dat minderheden bij besluitvorming nagenoeg geen rol hoeven te spelen. Hun denkbeelden vertonen daarmee sporen van een meerderheidsdictatuur.

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

Andere jongeren menen dat, als er geen overeenstemming bereikt kan worden, de minderheid besluiten moet kunnen tegenhouden. Ook dit kan conflicteren met democratie, omdat het collectieve besluitvorming vrijwel onmogelijk kan maken. Weer andere jongeren geloven sterk in de mogelijkheden van mensen om een rationele dialoog te voeren en kennen daarbij een rol toe aan objectieve buitenstaanders. Het bepalen van de besluitvorming door verbaal sterke burgers of experts kan uiteindelijk het democratische gehalte van een samenleving ondermijnen.

Onze studie roept ten slotte de vraag op naar de rol die de school kan spelen bij de politieke vorming van leerlingen. Jongeren ontwikkelen democratische basishoudingen en -vaardigheden in het leven van alledag (Biesta, Lawy & Kelly, 2009). De school is zo'n alledaagse leefomgeving waarin leerlingen democratische ervaringen kunnen opdoen en kunnen experimenteren met verschillende manieren van besluitvorming. Sommige jongeren geven expliciet aan dat ze hun politieke denkbeelden mede baseren op datgene wat ze in lokale contexten wenselijke besluitvorming vinden. Andere benadrukken echter juist het verschil. Bij besluitvorming binnen de politiek gelden voor hen niet zomaar dezelfde overwegingen als binnen de klas. Dat is een aanwijzing dat de denkbeelden van jongeren over democratie en democratische besluitvorming binnen de klascontext niet zonder meer te vertalen zijn naar voorkeuren voor de politieke democratie. Tegelijkertijd laat dit zien dat de schoolcontext mogelijkheden biedt om jongeren iets te leren over verschillende manieren waarop besluiten op een democratische wijze genomen kunnen worden en over verschillen die bestaan tussen besluitvorming binnen de school en in de politieke democratie. Door hier in het onderwijs (meer) aandacht aan te besteden, kunnen leraren leerlingen helpen de brug te slaan tussen de eigen leefwereld en die van de politiek en zo democratisch burgerschap bevorderen.

Noten

1. Wanneer wij spreken over politiek, doelen wij op de geïnstitutionaliseerde politiek van volksvertegenwoordigingen, politici enz.

2. Voor de meerderheidsdemocratie maakt Hendriks een onderscheid tussen een indirecte en directe variant van de meerderheidsdemocratie. Omdat jonge adolescenten veelal nog beperkte kennis van politieke democratie hebben, maken wij dat onderscheid niet.

3. Dit betreft de tweede IEA-studie onder veertien voornamelijk Europese landen, zonder België en Nederland.

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

4. Strikt genomen heeft Nederland niet voldaan aan de steekproefvereisten die golden voor ICCS. Maslowski *et al.* (2010) geven evenwel aan dat ze door weging van de resultaten een zo representatief mogelijk beeld schetsen.

5. Tussen haakjes staat het aantal jongeren in wier denkbeelden een bepaald model of een bepaalde benadering te herkennen is. Er valt, gegeven de opzet en omvang van onze studie, niets mee te bewijzen. Deze aantallen kunnen echter wel aanwijzingen geven voor verschillen, die kunnen worden getoetst in grootschaliger representatief onderzoek.

6. Besluitvorming heeft betrekking op een meerderheid van gelovigen of atheïsten, afhankelijk van de groep waarmee zij het fundamenteel oneens zijn.

Bibliografie

Aalberts, C. (2006). *Aantrekkelijke politiek? Een onderzoek naar jongeren en popularisering van politiek*. Apeldoorn: Spinhuis.

Almond, G. & Verba, S. (1963). *The Civic Culture*. New Jersey: Princeton University Press.

Biesta, G., Lawy, R. & Kelly, N. (2009). Understanding Young People's Citizenship Learning in Everyday Life: The Role of Contexts, Relationship and Dispositions. *Education, Citizenship and Social Justice, 4* (1), 5-24.

Dahl, R.A. (1956). *A Preface to Democratic Theory*. Chicago: University of Chicago Press.

Dam, G. ten & Volman, M. (2003). A Life Jacket or an Art of Living. Inequality in Social Competence Education. *Curriculum Inquiry, 33* (2), 117-137.

Dam, G. ten, Geijsel, F., Reumerman, R. & Ledoux, G. (2011). Measuring Young People's Citizenship Competences. *European Journal of Education, 46* (3), 354-372.

Dekker, H. (1986). Socialisatie en politieke ontwikkeling. In J. van Ginneken & R. Kouijzer (Eds.), *Politieke psychologie* (pp. 156-163). Alphen aan den Rijn: Samsom.

Dekker, P., Meer, T. van der, Schyns, P. & Steenvoorden, E. (2009). *Crisis in aantocht? Verdiepingsstudie Continu Onderzoek Burgerperspectieven 2008.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Dekker, H. & Nuus, M. (2007). Political Knowledge and its Origins, Including Cognitive Ability, Political Motivations, Political Cynicism, Political Education, and Political and Civic participation. In P. Massing (Ed.), *Wirkungsforschung zur politischen Bildung im europäischen Vergleich* (pp. 27-44). Schwalbach: Wochenschau Verlag.

Easton, D. & Dennis, J. (1969). *Children in the Political System. Origins of Political Legitimacy*. New York: McGraw-Hill.

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

Elchardus, M. (2012). *Onderwijs als (nieuwe) sociale scheidslijn*. In *Essaybundel. De sociale klasse voorbij*. Den Haag: BZK/OCW/SZW/SCP/RMO.

Eurydice (2005). *Citizenship Education at School in Europe*. Brussel: Europese Commissie.

Euridyce (2012). *Citizenship Education at School in Europe*. Brussel: Europese Commissie.

Flanagan, C.A., Gallay, L.S., Gill, S., Gallay, E. & Nti, N. (2005). What Does Democracy Mean? Correlates of Adolescents' Views. *Journal of Adolescent Research, 20* (2), 193-218.

Galston, W.A. (2001). Political Knowledge, Political Engagement, and Civic Education. *Annu. Rev. Polit. Sci. 4*, 217-234.

Geijsel, F.P., Ledoux, G., Reumerman, R. & Dam, G. ten (2012). Citizenship in Young People's Daily Lives. Differences in Citizenship Competences of Adolescents in the Netherlands. *Journal of Youth Studies, 15* (6), 711-729.

Gimpel, J.S., Celeste Lay, J. & Schuknecht, J.E. (2003). *Cultivating Democracy. Civic Environments and Political Socialization in America*. Washington D.C.: Brookings.

Goodin, R.E. (2008). *Innovating Democracy: Democratic Theory and Practice After the Deliberative Turn*. Oxford: Oxford University Press.

Greenstein, F.I. (1965). *Children and Politics*. New Haven: Yale University Press.

Held, D. (2006). *Models of Democracy*. Cambridge: Polity Press.

Helwig, C.C. (1998). Children's Conceptions of Fair Government and Freedom of Speech. *Child Development, 69* (3), 518-531.

Helwig, C.C. & Kim, S. (1999). Children's Evaluations of Decision-making Procedures in Peer, Family, and School Contexts. *Child Development, 70* (2), 502- 512.

Helwig, C.C. & Turiel, E. (2002). Rights, Autonomy, and Democracy: Children's Perspectives. *International Journal of Law and Psychiatry, 25* (3), 253-270.

Hendriks, F. (2006). *Vitale democratie. Theorie van democratie in actie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Husfeldt, V. & Nikolova, R. (2003). Students' Concepts of Democracy. *European Educational Research Journal, 2* (3), 396-409.

Keane, J. (2009). *The Life and Death of Democracy*. London: Pocket Books.

Leenders, H., Veugelers, W. & De Kat, E. (2008). Teachers' Views on Citizenship in Secondary Education in the Netherlands. *Cambridge Journal of Education, 38* (2), 155-170.

Lijphart, A. (1999). *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven: Yale University Press.

Maslowski, R., Naayer, H.M., Isac, M.M., Oonk, G.H. & Werf, M.P.C. van der (2010). *Eerste bevindingen: International Civic and Citizenship Education Study.* Groningen: GION.

Niemi, R.G. (2012). What Students Know About Civics and Government. In D.E. Campbell, M. Levinson & F.M. Hess (Eds.), *Making Civics Count. Citizenship Education for a New Generation* (pp. 15-36). Cambridge: Harvard University Press.

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

Rose, A.J. & Rudolph, K.D. (2006). A Review of Sex Differences in Peer Relationship Processes. *Psychological Bulletin, 132* (1), 98-131.

Sapiro, V. (2004). Not Your Parents' Political Socialization. Introduction for a New Generation. *Annu. Rev. Polit. Sci., 7*, 1-23.

Schulz, W., Ainley, J., Fraillon, J., Kerr, D. & Losito, B. (2010). *ICCS 2009 International Report: Civic Knowledge, Attitudes, and Engagement among Lower-secondary School Students in 38 countries.* Amsterdam: IEA.

Sears, D.O. (1987). Political Psychology. *Ann. Rev. Psychol. 38*, 229-255.

Sears, D.O., & Levy, S. (2003), Childhood and Adult Political Development. In D.O. Sears, L. Huddy & R. Jervis (Eds.), *Oxford Handbook of Political Psychology* (pp. 60-109). Oxford: Oxford University Press.

Sigel, R.S. (Ed.) (1990). *Political Learning in Adulthood. A Sourcebook of Theory and Research*. Chicago: The University Press of Chicago.

Smaling, A. (1992). Varieties of Methodological Intersubjectivity: Relations with Qualitative and Quantitative Research and with Objectivity. *Quality & Quantity*, *26* (2), 169-180.

Swaan, A. de (1982). Uitgaansbeperking en uitgaansangst. Over de verschuiving van bevelshuishouding naar onderhandelingshuishouding. In A. de Swaan (Ed.), *De mens is de mens een zorg* (pp. 81-115). Amsterdam: Meulenhoff.

Torney-Purta, J., Lehman, R., Oswald, H. & Schulz, W. (2001). *Citizenship and Education in Twenty-eight Countries: Civic Knowledge and Engagement at Age Fourteen*. Amsterdam: IEA.

Vis, J.C.P.M. (1995). *Politieke kennis en politieke vorming*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Wittebrood, K. (1995). *Politieke socialisatie in Nederland. Een onderzoek naar de verwerving en ontwikkeling van politieke houdingen van havo- en vwo-leerlingen.* Amsterdam: Thesis Publishers.